

УДК 333.45:631

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-141

В.В. Мерчанський, канд. екон. наук, доцент

0000-0003-2870-5902

victoria1515@i.ua

В.А. Худавердієва, канд. екон. наук, доцент

0000-0002-0100-5079

victoria1515@i.ua

Харківська державна зооветеринарна академія

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті головна увага зосереджена на вивченні сучасного стану та розвитку сільського господарства Харківської області. Для України характерним є відсутність належної державної підтримки сільгоспвиробників. Тому необхідним є активізація державного регулювання розвитку сільського господарства, забезпечення організаційного та правового регулювання; формування цінового механізму, який забезпечував би рівні економічні умови для товаровиробників у сільському господарстві та в інших галузях економіки.

***Ключові слова:** сільське господарство, виробництво аграрної продукції, трансформаційні процеси, економічна ефективність.*

Постановка проблеми. З проголошенням у 2014 році курсу на євроінтеграцію почався новий виток трансформації економіки України. Не оминув трансформаційний вплив і сільське господарство країни. За даними Держкомстату в структурі ВВП частка сільського господарства за 2013-2017 роки зросла з 8,7 до 12,1 %. АПК України став опорою економіки країни, збільшивши частку продукції АПК у структурі експортної виручки з 26,9 % у 2013 році до 41 % у 2017 році [1]. Основу експорту становить сировина, а саме переважно продукція рослинного походження - пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби.

Тому питання моніторингу стану сільського господарства областей України в контексті забезпечення продовольчої безпеки, інвестиційної привабливості і підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку сільського господарства регіонів України у контексті євроінтеграції є достатньо новим напрямком у аграрній сфері країни. Вплив євроінтеграційних процесів на сільськогосподарську галузь економіки України досліджуються такими відомими вченими, як Л.М. Бойко[2], Т.І. Яворська [3], О.А. Коваль [4], Л.М. Немець [5], В.Ф. Ліхван [5] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження впливу трансформаційних процесів на стан і економічний потенціал сільського господарства Харківської області для активізації державного регулювання з ціллю підвищення конкурентоспроможності галузі на внутрішньому ринку та ринках країн ЄС.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сільське господарство є однією з галузей від якої залежить як економічна так і продовольча безпека країни. Одним із флагманів виробництва аграрної продукції в Україні є Харківська область. Зміни в економіці України які відбулися в останні роки безперечно знайшли віддзеркалення і в розвитку сільського господарства області. Розглянемо, які зміни відбулися в сільському господарстві на протязі 2013-2017 рр.

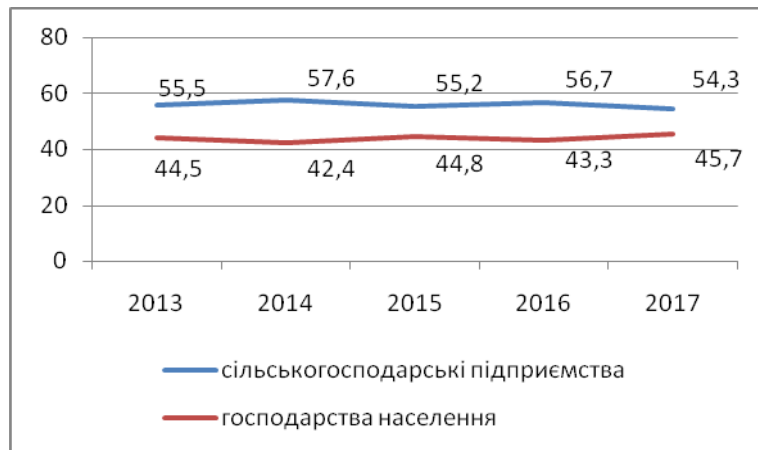
Сільськогосподарську діяльність у Харківській області у 2017 р. здійснювало 1928 підприємств усіх форм власності, що становить 4,2 % від загальної кількості підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність в Україні. За аналізований період кількість підприємств які здійснювали сільськогосподарську діяльність збільшилось на 167, або 9,5%. На фоні збільшення кількості сільськогосподарських підприємств спостерігається тенденція до скорочення кількості найманих працівників з 31 тис. у 2013 році до 26,8 тис. у 2017 році, або на 13,5 %.

У загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства України частка Харківської області у 2017 році складала 5,7%, що відповідає п'ятому місцю серед областей України. У структурі виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році на галузь рослинництва припадало 79 %, на тваринництва - 21%. За площею сільськогосподарських угідь Харківська область посідає третє місце. Площа сільськогосподарських угідь по всіх категоріях власників землі і землекористувачів у 2017 році складала 2411,3 тис. га, з них рілля – 1932,9 тис. га, або 80,2 %. Провідною галуззю сільського господарства Харківської області є рослинництво. У 2017 році Харківська область за обсягами виробництва продукції рослинництва зайняла друге місце, а її частка становила - 6,2 %. Виробництво сільськогосподарської продукції за 2013-2017 роки наведено в табл. 1.

1. Продукція сільського господарства в господарствах усіх категорій господарств Харківської області (у постійних цінах 2010 року; мільйонів гривень) [1, 6]

Показники	Роки					2017 у % до 2013
	2013	2014	2015	2016	2017	
Господарства усіх категорій						
Продукції сільського господарства, всього	14644,5	15100,4	14679,5	15647,8	14100,4	96,3
у т.ч.						
продукція рослинництва	11119,4	11774,9	11443,9	12455,	11143,7	100,2
у відсотках	75,9	78,0	78,0	79,6	79,0	+3,1 в.п.
продукція тваринництва	3525,1	3325,5	3235,6	3192,2	2956,7	91,7
у відсотках	24,1	22,0	22,0	20,4	21,0	-3,1 в.п.
Сільськогосподарські підприємства						
Продукція сільського господарства	8132,2	8702,4	8110,0	8864,7	7653,4	94,1
у відсотках	55,5	57,6	55,2	56,7	54,3	-1,2 в.п.
продукція рослинництва	6505,3	7096,5	6617,8	7432,7	6426,2	98,8
продукція тваринництва	1626,9	1605,9	1492,2	1432,0	1227,2	75,4
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	6512,3	6398,0	6569,5	6783,1	6447,0	99,0
у відсотках	44,5	42,4	44,8	43,3	45,7	+1,2 в.п.
у т.ч.						
продукція рослинництва	4614,1	4678,4	4826,1	5022,9	4717,5	102,2
продукція тваринництва	1898,2	1719,6	1743,4	1760,2	1729,5	91,1

За даними таблиці 1 видно, що за 2013-2017 роки спостерігається скорочення виробництва продукції сільського господарства по господарствах усіх категорій на 3,7%. Аналізуючи співвідношення галузей рослинництва і тваринництва у виробництві продукції за господарствами всіх категорій видно, що частка продукції рослинництва зросла з 75,9 до 79%, а продукції тваринництва навпаки зменшилась з 24,1 до 21%. Таким чином, видно що значення галузі рослинництва у виробництві сільськогосподарської продукції в Харківській області зростає. Також необхідно звернути увагу і на питому вагу виробництва продукції сільського господарства у розрізі сільськогосподарських підприємств і господарств населення (рисунок).

Частка виробництва продукції сільського господарства, % [1,7]

За даними рис. 1 видно, що питома вага сільськогосподарських підприємств у виробництві продукції зменшилась з 55,5 до 54,3%, або на 1,2 відсоткових пункти, а у господарствах населення навпаки зросло з 44,5 до 45,7, або на 1,2 відсоткових пункти.

Харківська область є лідером виробництві продукції рослинництва. У 2017 р. частка регіону у загальному обсязі продукції рослинництва складала 6,2%, що відповідає другому місцю. Динаміку посівних площ, виробництва і урожайності сільськогосподарських культур Харківської області простежимо за даними табл. 2.

Так, за аналізований період спостерігається скорочення посівних площ зернових і зернобобових культур, овочів відкритого ґрунту і кормових культур відповідно на 6,9, 8,9 та 21,6%. Розміри посівних площ під цукрові буряки і соняшник навпаки збільшились, відповідно на 110,6 та 23,3%. Аналізуючи динаміку врожайності сільськогосподарських культур видно, що по зерновим та зернобобовим культурам, цукровому буряку та соняшнику спостерігається зниження показника, відповідно на 3,0,8 та 20,6%. Скорочення посівних площ і зменшення врожайності закономірно вплинуло на зменшення обсягів виробництва. Так, виробництво зернових і зернобобових культур скоротилось на 8,1%, соняшнику на 1,3%, а овочевих культур на 2,8%. Проте спостерігається збільшення виробництва цукрового буряка на 119,5%.

У загальному розвитку галузі тваринництва Харківська область у 2017 році займала 8 місце, за чисельністю поголів'я великої рогатої худоби – 4, корів 11, свиней – 19, виробництва молока – 6, а яєць - 13. Розвиток галузі тваринництва області розглянемо в табл. 3.

2. Динаміка посівних площ, виробництва та урожайності сільськогосподарських культур Харківської області [1, 7]

Показники	Роки					2017 у % до 2013
	2013	2014	2015	2016	2017	
Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га						
Культури зернові та зернобобові	1061	999,7	1063,2	982,2	987,6	93,1
Буряк цукровий фабричний	11,3	19,7	15,5	24,1	23,8	210,6
Соняшник	393,3	429,7	402,8	486,7	484,8	123,3
Культури овочеві відкритого ґрунту	33,6	31,4	30,3	30,6	30,6	91,1
Культури кормові	124,5	113,0	103,6	98,9	97,6	78,4
Виробництво сільськогосподарських культур, тис. ц						
Культури зернові та зернобобові	42015,5	44662,9	42096,6	43166,7	38591,5	91,9
Буряк цукровий фабричний	3875,3	8408,5	5387,0	12071,4	8504,4	219,5
Соняшник	11177,5	11528,4	11721,7	13522,4	11029,7	98,7
Культури овочеві	7077,2	6658,0	6897,6	6925,3	6877,4	97,2
Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі						
Культури зернові та зернобобові	40,3	44,9	39,6	43,9	39,1	97,0
Буряк цукровий фабричний	361	427	349	502	358	99,2
Соняшник	28,6	26,8	29,1	27,8	22,7	79,4
Культури овочеві відкритого ґрунту	210	211	226	226	222	105,7

Так, за 2013-2017 роки поголів'я великої рогатої худоби скоротилось на 13,1 тис. голів, або на 6,3%, у тому числі корів на 8 тис. голів, або на 8,1%, овець та кіз – на 3,2 тис. голів, або на 4,2%, птиці свійської – на 2679,2 тис. голів, або на 28,1%. У галузі свинарства спостерігається незначний приріст поголів'я на 3,1 тис. голів, або на 1,3%.

Скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин і птиці призвело до зменшення обсягів виробництва продукції тваринництва. Загальне виробництва м'яса зменшилось на 3,7 тис. т, або на 4,1%, молока на 14,2 тис. т, або на 2,6%, яєць на 659,2 млн. шт., або на 54,3%, а вовни на 10 т, або на 16,1%. Аналізуючи динаміку рівня продуктивності тварин видно, що середній річний надій молока від однієї корови зріс з 5246 до 5572 кг,

або на 106,2%, а середній річний настриг вовни від однієї вівці знизився з 1,5 до 1,3 кг, або на 13,3%. Оцінку ефективності діяльності галузі сільського господарства Харківської області проведемо дослідивши динаміку рівня рентабельності виробництва продукції (табл. 4).

3. Розвиток галузі тваринництва Харківської області у господарствах усіх категорій[1, 6, 7]

Показники	Роки					2017 р. у % до 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів						
Велика рогата худоба усього	207,3	210,0	192,1	195,8	194,2	93,7
у т.ч. корови	99,1	98,9	92,7	91,8	91,1	91,9
Свині	232,6	287,7	296,6	299,8	235,7	101,3
Вівці та кози	76,1	78,8	74,3	74,3	72,9	95,8
Птиця свійська	9548,5	10385,6	8737,7	7485,3	6869,3	71,9
Виробництво продукції тваринництва						
М'ясо(у забійній масі), тис. т	89,8	94,8	94,3	95,1	86,1	95,9
Молоко, тис. т	536,7	525,5	524,5	529,5	522,5	97,4
Яйця, млн. шт	1214,1	1042,2	699,6	511,9	554,9	45,7
Вовна, т	62	62	63	54	52	83,9
Продуктивність сільськогосподарських тварин						
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	5246	5145	5483	5608	5572	106,2
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	1,5	1,4	1,5	1,3	1,3	86,7

На підставі наведених даних можна зробити висновок, що в цілому діяльність підприємств галузі сільського господарства в області є рентабельною. За аналізований період рівень рентабельності галузі підвищився з 15,4 до 22,2%, або на 6,8 відсоткових пункти (в.п). Проте необхідно відмітити, що в 2015 році рентабельність складала 41,9%. У розрізі продукції сільського господарства спостерігається дещо інша тенденція.

4. Рівень рентабельності продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області [1, 6, 8]

Показники	Роки					2017 +,- до 2013
	2013	2014	2015	2016	2017	
Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарств	15,4	26,4	41,9	36,3	22,2	+6,8
<i>Продукція рослинництва</i>						
Культури зернові та зернобобові	-0,4	28,5	38,3	32,3	24,3	+23,9
Насіння соняшнику	35,3	31,3	86,5	70,2	42,3	+7
Цукрові буряки фабричні	2,7	26,0	9,7	28,8	-11,9	-14,6
Культури овочеві	1,6	7,5	11,2	-15,8	-8,3	-9,9
Картопля	7,9	34,5	54,7	57,8	22,8	+14,9
Культури плодові та ягідні	51,5	32,0	3,9	-14,5	12,6	-38,9
<i>Продукція тваринництва</i>						
Молоко	17,7	21,6	17,0	24,5	27,7	+10
Велика рогата худоба на м'ясо	-55,0	-45,2	-39,5	-44,4	-33,1	-21,9
Свині на м'ясо	0,1	3,7	0,8	3,3	6,1	+6
Вівці та кози на м'ясо	-66,2	...	-41,2	-24,8	-50,3	+15,9
Птиця на м'ясо	-30,6	-14,3	-10,3	44,2	21,8	+52,4
Яйця	36,2	53,6	15,2	9,8	-10,2	-46,4

Аналізуючи рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва можна відмітити, що за досліджуваний період в цілому спостерігаються позитивні зрушення. Приріст рівня рентабельності виробництва зернових і зернобобових культур склав 23,9 в.п., насіння соняшнику -7 в.п., картоплі – 14,9 в.п. Вирощування цукрових буряків протягом 2013-2016 років було рентабельним, а приріст склав 26,1 в.п. У 2017 році вирощування цукрових буряків було збитковим – 11,9%. Дещо аналогічна тенденція спостерігалась при вирощуванні овочевих, плодкових і ягідних культур.

По галузі тваринництва протягом досліджуваного періоду рентабельним було виробництво молока і м'яса свиней. Так, рівень рентабельності виробництва молока збільшився з 17,7 до 27,7%, або на 10 в.п., а виробництво м'яса свиней з 0,1 до 6,1%, або на 6 в.п. Натомість виробництво м'яса великої рогатої худоби, овець та кіз було збитковим.

В європейських країнах у процесі проведення реформ у галузі сільського господарства зрозуміли, що успіхи реформування значною мірою залежать від факторів макроекономічного порядку, передусім, від

виваженості державної політики та наявності чіткої концепції. Вчасне реагування держави на негативні тенденції у сільському господарстві при проведенні реформ дозволило європейським країнам (шляхом активізації державного регулювання) поступово стабілізувати становище в галузі [1].

Висновки. Проведене дослідження сучасного стану та розвитку сільського господарства Харківської області за 2013-2017 роки показало, що аграрний сектор Харківщини займає одне з провідних місць у виробництві сільськогосподарської продукції в Україні.

Важливою ланкою реформи сільського господарства повинен виступати механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, який забезпечував би рівні економічні умови для товаровиробників у сільському господарстві та в інших галузях економіки. Тому необхідним є активізація державного регулювання розвитку сільського господарства, забезпечення організаційного та правового регулювання реформ.

Бібліографічний список.

1. Офіційний сайт Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrstat.org/uk>
2. Бойко Л.М. Активізація державного регулювання розвитку сільського господарства в умовах євро інтеграції / Л.М. Бойко // Вісник ХНАУ. Х., 2012 (№ 3). С.215-223.
3. Яворська Т.І. Ефективність виробництва продукції скотарства у сільськогосподарських підприємствах регіону / Т.І. Яворська // Вісник ХНАУ. Х., 2015. Вип. 3. С.33–45.
4. Коваль О.А. Рентабельність як показник економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств / О.А. Коваль // Збірник наукових праць «Економіка. Управління. Інновації». 2014. Вип. 1 (11); С.66–76.
5. Немець Л.М. Територіальні та часові особливості розвитку рослинництва Харківської області / Немець Л.М., Ліхван В.Ф. // Х.: ХНУ В.Н. Каразіна. 2012. –Х., Вип. 12 (1). С. 132–137.
6. Сільське господарство України за 2017 рік: статистичний щорічник/ [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Статистичний щорічник України за 2017 рік / За ред. І.Є. Вернера// Державна служба статистики України. К. 2018. 541 с.
8. Рентабельність операційної діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за 2013-2017 роки / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua>.

В.В. Мерчанский, В.А. Худавердиева. Современное состояние и развитие сельского хозяйства Харьковской области в контексте евроинтеграции. В статье главное внимание сосредоточено на изучении современного состояния и развития сельского хозяйства Харьковской области. Для Украины характерным является отсутствие надлежащей государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей. Поэтому необходимым является активизация государственной регуляции развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, производство аграрной продукции, трансформационные процессы, экономическая эффективность.

V.V. Merchansky, V.A. Khudaverdieva. The current state and development of agriculture in Kharkov region in the context of European integration.

The article focuses on the study of the current state and development of agriculture in Kharkov region. Ukraine is characterized by a lack of state support for agricultural producers. Therefore, it is necessary to intensify state regulation of agricultural development, to ensure organizational and legal regulation; the formation of a price mechanism that would ensure equal economy conditions for commodity producers in agriculture and in other sectors of the economy. Agriculture is one of the sectors that both economic and food security of the country depends. One of the flagships of agrarian production in Ukraine is Kharkov region. Changes in the Ukrainian economy that have taken place in recent years have undoubtedly been reflected in the development of agriculture in the region.

In the European agricultural reform process, it has become clear that the success of the reform depends on a large extent of macroeconomic factors, above all on the prudence of public policy and the existence of a clear concept. The timely reaction of the state to the negative trends in agriculture in the course of reforms has allowed the European countries (through activation of state regulation) gradually stabilize the situation in the sector. Therefore, the issue of monitoring the agriculture state in the regions of Ukraine in the context of food security, resource efficiency, investment attractiveness, rural development, increasing export potential and improving the competitiveness of domestic agriculture is urgent.

Keywords: agriculture, agricultural production, processes of transformation, economic efficiency.

Стаття надійшла до редакції: 26.05.2019 р.